

RODINNÁ HISTORIE V DĚJEPISNÉM VYUČOVÁNÍ¹

Denisa Labischová

Pedagogická fakulta Ostravské univerzity

denisa.labischova@osu.cz

Rodinná historie nabízí široké spektrum možností pro rozvíjení klíčových kompetencí a pro kultivaci historického myšlení žáků ve výuce dějepisu. Lze ji zařadit nejen při vstupní motivaci do tématu, ale také v samotné badatelské a projektové činnosti žáků. Viliam Kratochvíl rozvinul na Slovensku v polovině devadesátých let svou koncepci dějepisné propedeutiky využívající příběhy z rodinného alba, která je zařazena v dějepisné složce vlastivědy na prvním stupni základních škol. Děti se tak seznamují nejprve s nejbližší historií, poznávají osudy svých předků. Mají možnost si dějiny „osahat“, když se probírají starými fotografiemi či hledají nejrůznější předměty, památky na své blízké. Tento přístup navodí mnohdy celoživotní pozitivní vztah k historii jako oboru lidského poznání.

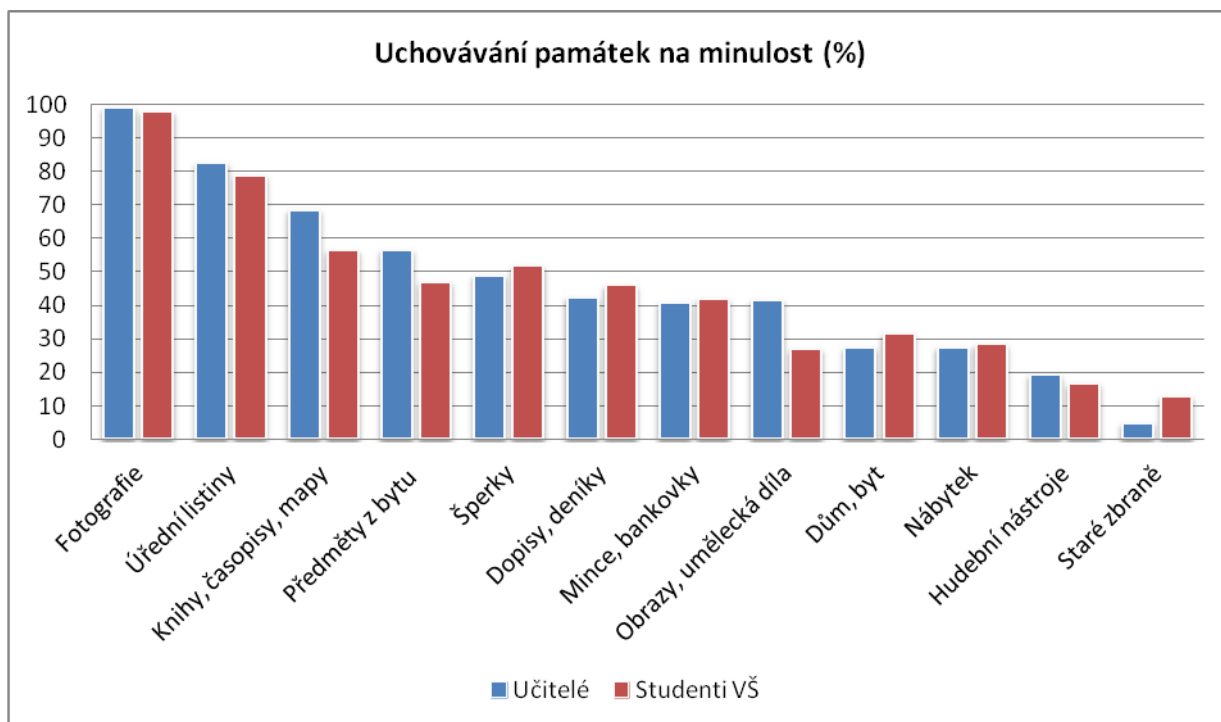
Současné české rámcové vzdělávací programy sice setrvávají u chronologického výkladu dějiny od pravěku po současnost, značná autonomie však umožňuje školám využívat různé metody práce a zařadit nejen do vlastivědy, ale také do úvodu dějepisného vyučování na druhém stupni základních škol právě historii vlastní rodiny a nejbližšího okolí.

Z výzkumu historického vědomí

V roce 2011 byl uskutečněn výzkum historického vědomí a jeho vztahu k realitě dějepisného vyučování, do nějž bylo zahrnuto celkem 2524 respondentů z deseti regionů České republiky. Toto rozsáhlé šetření bylo zaměřeno také na vybrané aspekty vztahu k rodinné paměti.

---

¹ Text vychází z publikace Labischová, D. *Co si uchováme v paměti? Empirický výzkum historického vědomí*. Ostrava: PdF OU, 2013.

Osobní vztah člověka k rodinné minulosti může mít různé konkrétní projevy, hmotné či duchovní. Vztah k prožitým momentům vyjadřujeme prostřednictvím předmětů, jež mají jedinečný symbolický význam a ožívují památku na chvíle, které považujeme za významné. Mezi takovými jednoznačně dominují staré rodinné fotografie (99 % učitelů a 98 % studentů). Rodinných snímků se tedy rodiny nezbavují, jsou snadno dostupným historickým pramenem a je možno s nimi ve výuce nejrůznějšími způsoby pracovat. Lze kupříkladu třídit snímky podle nejrůznějších kritérií (chronologicky, u jaké příležitosti byly pořízeny, kdo je na nich zachycen), srovnávat je (trendy v kompozici, uspořádání prostoru, v odívání, ve vybavení domácnosti), doplňovat k nim popisné texty, vyhledávat dalších informací s využitím jiných typů pramenů.

Vysoké procento respondentů dále potvrdilo, že rodina uchovává veškeré úřední dokumenty (82 % učitelů, 79 % studentů), ať se již jedná o rodné, oddací a úmrtní listy, školní vysvědčení, diplomy či vyznamenání. Je otázkou, nakolik je tento výsledek dán podvědomou úctou k úředním písemnostem, které se zpravidla nelikvidují, a nakolik skutečně snahou ponechat si památku na své předky právě v této formě. Vysvětlení mohou naznačit výpovědi některých účastníků ohniskových skupin, studentů učitelství dějepisu:

„V naší rodině je tradice, že se neničí úřední materiály.“

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – **EDUCOLAND**"

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

„Porcelán, keramika, to mě moc nebere, ale dokumenty jsem si schoval. Mám vysvědčení od dědy, tak jsem se díval, jaké měl známky a podobně.“

Třetí nejčastější zastoupení bylo zaznamenáno u knih, časopisů a starých map. Zde se již dvě námi sledované skupiny respondentů rozcházejí – o 12 % více učitelů uvádí, že si schovává právě tento typ památek na své příbuzné. Dá se předpokládat, že „vyhazovány“ jsou spíše staré časopisy než knihy, ačkoliv právě v „oddechových“ magazínech nalezneme mnoho inspirací a informačních zdrojů pro výuku. Jsou především výborným podkladem pro propojení dějepisné výuky a mediální výchovy, neboť umožňují kupříkladu sledování vývoje tištěné reklamy či měnící se trendy v módě, cestování, využívání volného času vůbec. V případě knih se zřejmě jedná o obecnou tendenci poklesu čtenářství a celkovou proměnu vztahu k nemateriální hodnotě knih (rodinná knihovna byla dříve obvykle považována za součást „rodinného pokladu“).

Také u vybavení bytu (hodiny, lampy, nádobí, textilie) byly zaznamenány vyšší četnosti odpovědí pedagogů (o 9 %), ačkoliv se i v případě vysokoškoláků jednalo téměř o polovinu z nich. Nejhojněji je zmiňována keramika a porcelán, která se dědí z generace na generaci:

„Je to tradice, babička to nevyhodila, mamka také ne. A já to přece nevyhodím. Už bych si to nedovolila vůči těm lidem, co to nevyhodili přede mnou.“

Objevují se i (byť třeba jen tradované) odkazy na historické osobnosti či příběhy, které jsou s danými předměty spojeny a které zvyšují jejich přidanou hodnotu:

„Já teda jedinou památku, kterou mám, tak je čajový servis po prababičce, který údajně jako svatební dar věnovala paní Baťová. Ten si hýčkám,[...], nemám to ničím podložené, je to informace od babičky, která ho získala od ní“.

Ve výčtu rodinných památek pak s nepatrným odstupem následují šperky, dopisy, deníky a staré peníze (mince i bankovky, případně potravinové lístky). Zajímavý je výsledek u uměleckých děl (obrazů, soch, plastik), kde je rozdíl v četnostech největší – učitelé tuto eventualitu připouštějí o 14 % častěji, mladší respondenti zřejmě preferují spíše artefakty odpovídající jejich současnému vkusu.

Díky materiálu získanému v průběhu skupinových rozhovorů byly vedle motivů emocionálních zjištěny také motivy praktičtější, např. s narůstajícím stářím zvyšující se peněžní hodnotu věci:

„Necháváme si to, co by do budoucna mohlo mít nějakou cenu, nebo už to cenu má.“

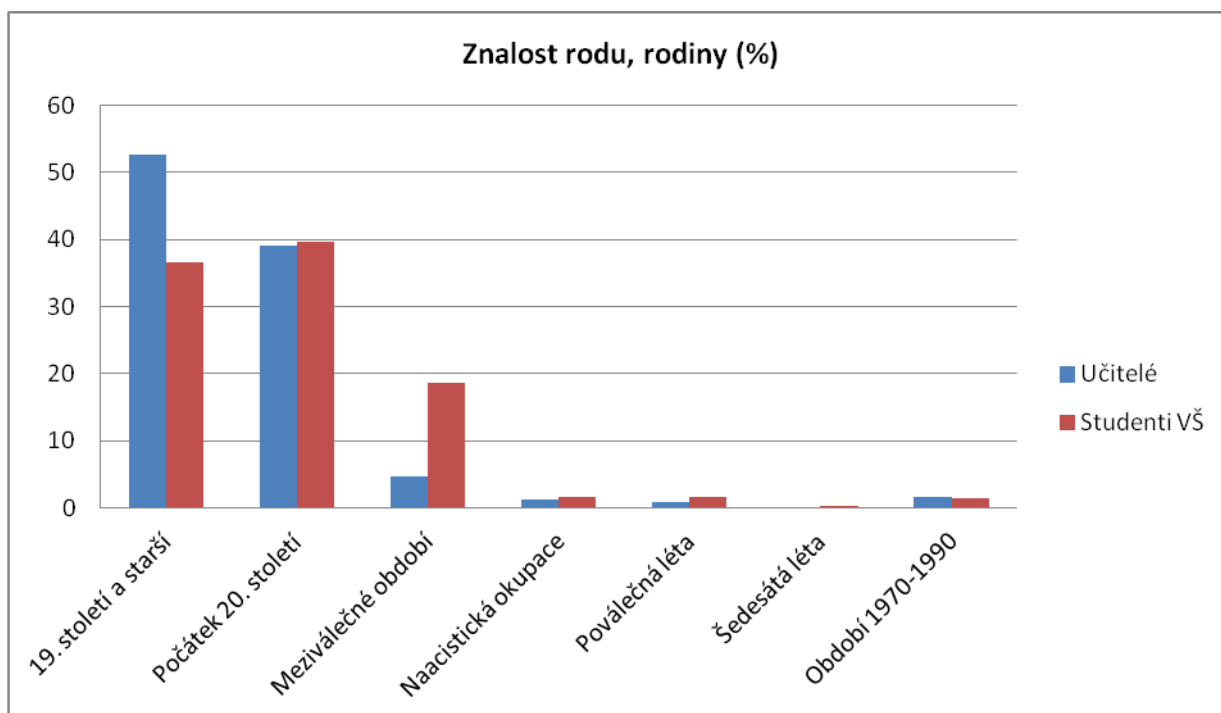
Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – **EDUCOLAND**"

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

Analýza skupinových rozhovorů dále ukazuje, že při rozhodování, jestli si konkrétní předmět ponechat či nikoliv, sehrává významnou úlohu, zda skutečně náležel členům rodiny. Respondenti konstatují neosobní vztah k historicky cenným věcem, které získali např. s koupí domu. Tato eventualita je spojena s vědomím historicity, ovšem zároveň snahou se těchto předmětů zbavit:

„Nastěhovali jsme se do starého domu, tuším z 19. století, ale tam většinu věcí jsme dali do muzea, protože nám tam překážely, neměli jsme k tomu nějaký vztah. Nechali jsme si po nich jen šicí stroj, který slouží jako dekorace v chodbě.“

Více než třetina z celkového počtu dotázaných umístila časově nejstarší z uchovaných rodinných památek do devatenáctého století (37 % učitelů a 30 % studentů), případně na počátek století minulého (32 % učitelů, 28 % studentů), častěji se takto vyslovili pedagogové. 13 % oslovených dále uvádí, že původ nejstarších předmětů spadá do období první republiky. 11 % vysokoškoláků a 8 % kantorů konstatuje, že tyto památky pocházejí z mnohem starší doby (před rokem 1800).

S časovým zařazením dochovaných rodinných památek koresponduje základní obeznámenost respondentů o předcích, k níž se obvykle řadí znalost jejich jmen, odkud

pocházeli a kam se stěhovali, kolik měli dětí, jaké zaměstnání vykonávali, jak do jejich života zasáhly „velké“ historické události (okupace, světové války, poválečný odsun, perzekuce v komunistickém období). Učitelé svými odpověďmi prokazují o něco hlubší zájem o historii svého rodu, což dokládá nadpoloviční většina těch, kteří znají kořeny vlastní rodiny do 19. století (případně hlouběji do minulosti).

Prakticky shodná část zkoumaného souboru řadí časově nejstarší informace o svých předcích k počátku 20. století. 19 % vysokoškoláků uvádí povědomí o dějinách rodiny od meziválečného období (tedy pět generací), v případě učitelů se jedná pouze o 5 %. Mladší období se objevuje v odpovědích pouze nepatrné části respondentů (1 % a méně). Výsledek je s největší pravděpodobností ovlivněn průměrným vyšším věkem oslovených pedagogů, kdy uvedená starší doba může znamenat také uvedených pět generací.

V rámci kvalitativního dotazování větší část účastníků skupinových sezení uvedla, že hlubší je jejich znalost rodiny z matčiny strany.

Obeznamenosť s historií vlastní rodiny je bezesporu spjata s hovorami o minulosti v rodinném kruhu. Ty se vedou příležitostně, většinou při různých rodinných oslavách, kdy se sejdou členové širší rodiny (50 % učitelů, 38 % vysokoškoláků).

V průběhu skupinových rozhovorů byly identifikovány nejčastější náměty těchto hovorů. Jedná se obvykle o historky spjaté s nějakým výrazným osobnostním rysem, profesí či společenskou důležitostí některého z předků:

„O pradědovi kolovaly nějaké ty rodinné historky, protože to byl sochař a bohém a člověk, kterého všichni v okolí uznávali.“

„Co dokázal jeden předek. Prý měl modrou krev, tak se u nás v rodině pořád hovoří, že se braly nějaké krevní testy, jestli náhodou nemáme modrou krev.“

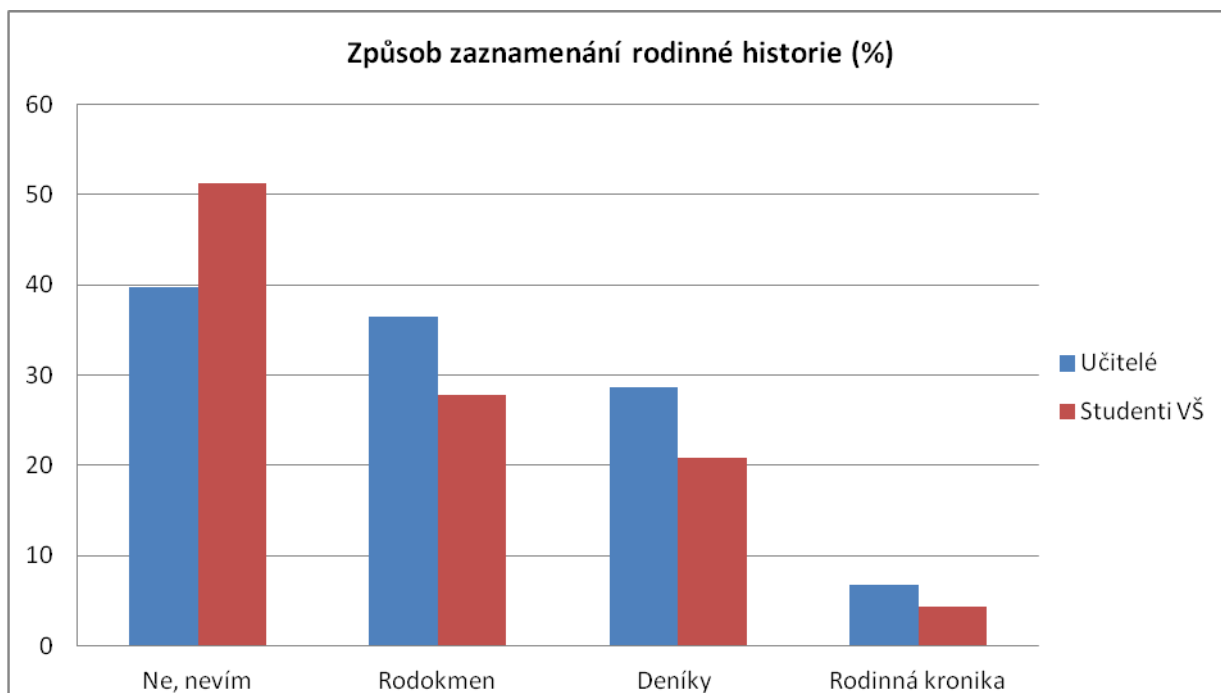
Ještě častěji se však tradují příběhy spojené s „velkými“ historickými událostmi, válkami, perzekucemi 50. let, normalizací.

„Babička mi vyprávěla, že její tatínek byl mezi legionáři, kteří z Vladivostoku se pak vraceli domů.“

„O pradědovi jsem věděla, že za války sloužil v Itálii a prý na něj spadl kostel při bombardování, ale přežil to.“

„Babička mi vyprávěla zážitky z války, když jsem byla malá, místo pohádek. Jak se schovávali, jak ukradli na kostele zvony, aby jim je nacisté neroztavili...“

„Mamka mi vyprávěla, že (strýc z otcovy strany s kamarády) házeli jako kluci v osmašedesátém kameny na tanky.“

Další otázka se vztahovala k tomu, jaký je v rodině vztah k cílenému uchovávání rodinného povědomí, resp. k písemnému zaznamenávání nejdůležitějších údajů. Z grafu vyplývá, že 40 % učitelů a o 11 % větší část vysokoškoláků si nejsou vědomi toho, že by se v rodině sepisovala rodinná kronika či vytvářel rodokmen. Genealogický strom pak představuje nejčastější formu psaného záznamu (37 % učitelů, 28 % vysokoškoláků), naopak systematicky vedená kronika se v odpovědích objevuje jen minimálně (7% a 4 %).

Jak bylo zjištěno, dochované záznamy mají často podobu podrobných hospodářských zápisů:

„Třeba: dneska jsem koupil tolik a tolik. Tolik a tolik jsem půjčil, přinesl jsem vám pytel brambor.“

„Teta měla v miniaturním deníčku například, že koza žrala.“

Zapisovány byly přirozeně také významnější události v historii obce: „Psala třeba, dneska přijel pan prezident Masaryk“.

Asi nejčastěji se pak objevují zápisy týkající se historie a stavebních úprav domu: „*Že třeba bylo přistaveno patro, nebo bylo opraveno; vymlátili jsme ty chodníky staré a dali dlažbu...*“

V některých případech je patrná snaha sepisovat systematictější „rodinné dějiny“, ovšem výhradně ve vztahu k současnému životu v rodině a danému potřebou uchovat důležité okamžiky:

„*Mamka dělá takovou kroniku od její svatby jakoby dál.*“

„*Babička píše každému vnoučeti kroniku, ale je to jenom náš život, nic starého.*“

V souvislosti s rodinnou genealogií se hojně ukazuje, že tento záměr členové rodiny sice mají, ovšem obvykle ztroskotá na obtížnosti získat potřebné údaje:

„*Já jsem měla tendenci založit si rodokmen, měla jsem tam vypsaná data narození a úmrtí, kde pracovali a žili. Babička mojí babičky, to byli ti nejstarší lidé. Pak už jsem se do archivu nikam nedostala...*“

„*Sestřenka se do toho pustila a ta se dopátrala někdy do roku 1810, ale dál už nedošla.*“

„*Rodokmen bych chtěl začít dělat děda, ale ještě se k tomu nějak nedostal a nemáme ani žádné dokumenty.*“

Závěrem

Statistickými postupy bylo zjištěno, že učitelé, kteří se ve výuce dějepisu zabývají tématem historie vlastní rodiny, častěji:

- považují vliv rodiny také za důležitý faktor v utváření historického vědomí;
- vyprávějí se o rodinných osudech v rodinném kruhu;
- uvádějí rozhovory v rodině jako informační zdroj o minulosti;
- vytvářejí rodinnou kroniku či rodokmen.

Je tedy zřejmé, že vztah k rodinné historii je ovlivněn školní výukou dějepisu a promyšlenou činností pedagoga, který žáka v „pátrání po minulosti“ usměrňuje a inspiruje, a že se místo a prostor, jež jsou rodinné paměti v rámci školní výuky dějepisu vymezeny, odvíjejí od významu, jaký minulosti vlastní rodiny učitelé přikládají, do jaké míry se jí zabývají, jak o ní uvažují.

Vedle podněcování zájmu o historii vlastní rodiny je možno se ve výuce dějepisu zaměřit na téma rodinné historie širěji – na proměny rodiny od 18. století až do současnosti sledované z nejrůznějších hledisek (např. postavení otce jakožto hlavy rodiny, který zastupoval ostatní členy ve veřejných záležitostech), na postupný vývoj směrem k oddělení rodinného a pracovního života, na měnící se důvody sňatku (od spojení z majetkových důvodů k narůstajícímu vlivu vzájemné náklonnosti jakožto hlavního podnětu sňatku), na téma manželství v krizi (od poloviny 20. století), na historii dětství a mládí (výchova, vzdělání nebo např. styl dětského oblékání) či na historické proměny životních očekávání (např. společně zestárnout, snižování počtu dětí v rodině).